

De sefardiske slægter Italiaender og Moresco i Holland og Danmark

De to jødiske efternavne Italiaender og Moresco har en interessant historie i Danmark. Deres vej til landet gik fra Venedig i Italien gennem Holland til København, hvor de grundlagde firmaer og udvidede deres familier. Allan Falk fortæller her om de mange grene på familiernes store stamtræer og om deres erhvervshistorik.

Af Allan Falk

Indledning

Jøder inddeles traditionelt i to grupper: sefardim og ashkenazim. Religionen er den samme, men liturgien er forskellig. Sefarad betyder Spanien på hebraisk, og sefardim betyder således jøderne fra Spanien. Gruppen omfatter imidlertid ikke kun jøder fra Spanien, men også fra Portugal samt jøder i Nordafrika og Mellemøsten. Da jøderne blev fordrevet fra Spanien i 1492, drog de fleste af de jøder, som ikke ville blive kristne, til nabolandet Portugal, men herfra blev de også fordrevet i 1497. En del valgte at blive kristne, mens andre rejste til andre middelhavslande såsom Italien og Grækenland samt Balkan. Grundet fortsatte forfølgelser af de døbt jøder i Spanien og Portugal – de såkaldte Marranos – som blev mistænkt for i det skjulte at fortsætte med at dyrke jødedommen, rejste en del i de følgende århundreder nordpå og vendte tilbage til jødedommen. Der opstod herved større sefardiske menigheder i byer som Amsterdam og Hamborg. De blev her betegnet som jøder af Den Portugisiske Nation.

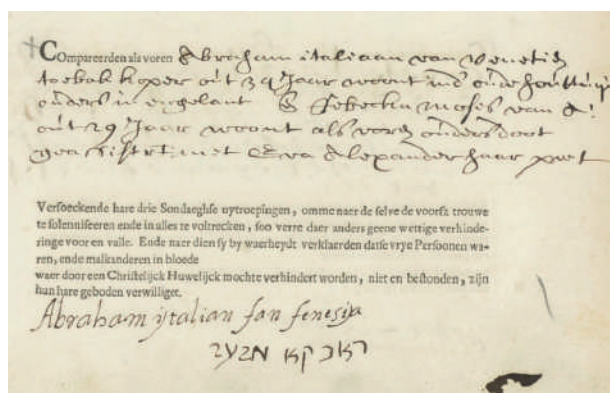
Allerede i det 17. århundrede kom sefardiske jøder til Kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Christian 4. gav i 1619 privilegier til sefardiske jøder, der ville slå sig ned i Glückstadt, og i resten af århundredet er der omfattende eksempler på samarbejde

mellem de danske konger og sefardiske jøder. Emnet er udførligt gennemgået af Th. Hauch-Fausbøll og Arthur Arnheim og vil derfor ikke blive nærmere omtalt i denne artikel.¹ Artiklen vil derimod belyse to sefardiske slægter, hvoraf medlemmer senere kom til København. Selvom der aldrig var mange sefardiske slægter i Danmark, har de på forskellig vis sat betydningsfulde aftryk, som det vil fremgå af nedenstående. Slægterne Italiaender og Moresco er eksempler på indvandrere, der klarede sig godt.

Slægten Italiaender i Holland

Som navnet antyder, kom slægten Italiaender fra Italien til Holland. Mere præcist var det Abraham Levy Vitoria, der drog fra Venedig til Amsterdam, hvor han fik tilnavnet Italiaender. Navnet ses også stavet Italiaander. Vitoria er en by i det nordlige Spanien, og når det er blevet en del af slægten Italiaenders efternavn, er det sandsynligvis, fordi den oprindeligt boede der, inden den flyttede til Italien. At Abraham specifikt flyttede fra Venedig til Amsterdam, ved vi, fordi han underskrev sig ”Abraham ytalian fon Fenesa”, da han den 8. september 1673 blev gift i Amsterdam med Rebekka Moses Hammelburg. På det tidspunkt havde han boet i Amsterdam i nok mindst 10 år. Præcist hvornår han kom til Amsterdam, vides ikke.

Den hollandske genealog Marja J. Smit-van de Vathorst, der har forsket i slægten, mener, at Abraham og hans far forlod Venedig efter 1659. Da blev der i Venedig oprettet et monopolsystem, *Appalto*, for tobakshandlere, som udelukkede mange, der hidtil havde handlet med tobak, og da det var den branche, Abraham og hans far var beskæftiget i, er det nærliggende at tro, at det var baggrunden for, at Abraham flyttede til Amsterdam.² Hans far, Benjamin Halevy, flyttede til London, efter at Oliver Cromwell i 1656 tillod jøder på ny at bosætte sig i England, efter at de var blevet fordrevet fra England i 1290 af Edward I.

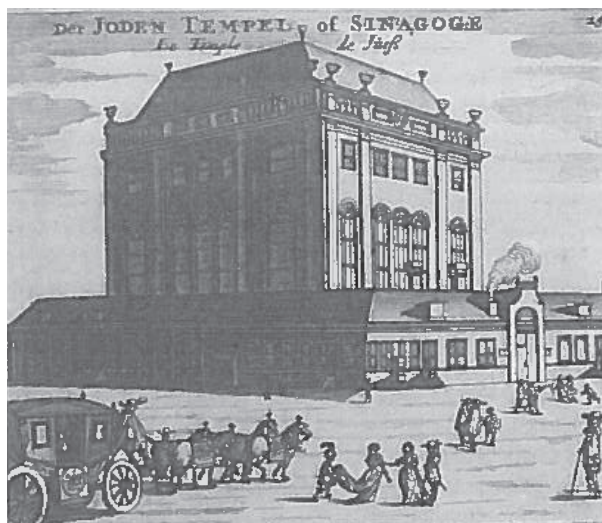

Udskrift af lysningsprotokol med Abraham Italiaenders og Rebekka Moses Hammelburgs underskrifter.

I 1669 er Abraham registreret som tobaksspinder og -handler med 40 ansatte. Det indikerer, at han har været en årrække i Amsterdam for at kunne oparbejde en virksomhed med så mange medarbejdere. Han blev *ingezetene* (borger) i Amsterdam i 1670, hvilket ikke var almindeligt blandt jøder.³

I 1667 var Abraham en af stifterne af det jødiske selskab til beskyttelse af de fattige, *Honen Dalim*. Og da den smukke portugisiske synagoge – kaldet *Esnoga* – stod færdig i 1675, blev Abraham medlem. Han står på listen over dem, der betaler *Finta* (kirkeskat).⁴

Abraham var 34 år, da han i 1673 blev gift med Rebekka Moses Hammelburg, altså født ca. 1639. Det er Marja J. Smit-van de Vathorsts opfattelse, at han tidligere havde været gift, fordi han på vielsestidspunktet havde tre

Tegning af "Esnoga", den portugisiske synagoge i Amsterdam.

døtre.⁵ Også den forholdsvis høje alder kunne tyde på, at han tidligere har været gift. Men der eksisterer ingen oplysninger om navn på eller begravelse af en eventuelt tidligere ægtefælle. En anden hollandsk genealog, Marius Heemstra, mener derfor ikke, at Abraham har været gift tidligere. Rebekka var ashkenazisk jøde, og da hun døde den 3. februar 1688, blev hun begravet på den ashkenaziske begravelsesplads i Muiderberg aan de Amstel. På det tidspunkt havde Abraham otte børn, der blev voksne. Rebekka døde to måneder efter at have født et barn, der også døde. Kort tid efter, den 21. maj 1688, giftede Abraham sig på ny, denne gang med en sefardisk kvinde, Gracia de Campos, født 1657 i Amsterdam. Af hensyn til senere referencer oplistes her Abrahams fire sønner med Rebekka Moses Hammelburg:

1. Isaac Abraham Levi Vitoria Italiaender, født 1673 i Amsterdam, død 1729 i Amsterdam.
2. Benjamin Abraham Levi Vitoria Italiaender, født ca. 1674 i Amsterdam, død ca. 1718 i Amersfoort.
3. Mordechai Abraham Levi Vitoria Italiaender, født 1677 i Amsterdam, død 1719 i Amsterdam.
4. Jacob Abraham Levi Vitoria Italiaender, født 1683 i Amsterdam, død september 1723 i Amsterdam.

Med Gracia de Campos fik Abraham yderligere en søn, Joseph, og en datter, Esther, som ikke blev gift og ikke fik børn.⁶

Abraham Levi Vitoria Italiaender døde den 27. oktober 1699 og blev begravet på den sefardiske begravelsesplads Beth Haim i Ouderkerk aan de Amstel. Gracia døde i 1727 og blev begravet ved siden af Abraham. På Abraham og Gracias grav blev efter sefardisk skik lagt en stenplade, som for få år siden er blevet smukt restaureret.

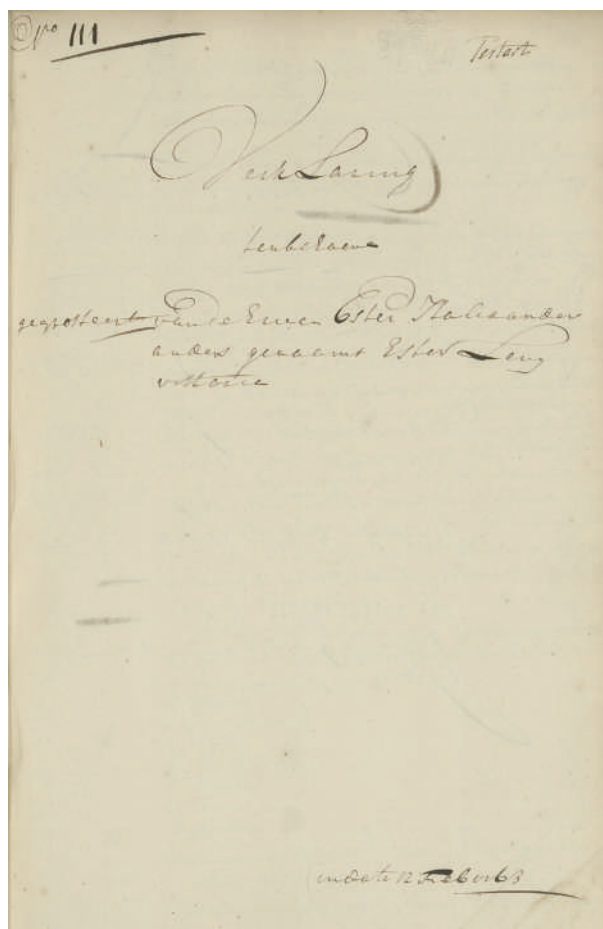
Stenplade på Abraham Italiaender og hans anden ægtefælle Gracia de Campos' grav.

På stenpladen, som er i tidens barokstil inklusive to *putti* (englebørn), er der en hebraisk tekst, hvor Abrahams navn er "Abraham b'r (søn af den ærede) Benjamin Halevy, også kendt som Italiander". Som det ses, er der to ovale felter i pladen med inskriptioner på portugisisk henholdsvis vedrørende Abraham og Gracia, hvor efternavnet for begge er Levi Vitoria.

Selvom tobaksvirksomheden forblev i Amsterdam, flyttede Abrahams fire sønner til andre byer. Mordechai og Jacob flyttede til Nijkerk i 1709 og Isaac og Benjamin til Amersfoort i 1711.⁷ Baggrunden herfor er formentlig

den, at både Nijkerk og Amersfoort var centre for den lokale hollandske tobaksproduktion. Og selvom Itali-aender-familien importerede store mængder tobak fra den nye verden, købte de også den lokalt producerede tobak for at kunne producere nok til de voksende markeder i Nordeuropa. De to brødrepar stiftede hver især en række firmaer, og det er et af disse, der fik en filial i København. Mere herom senere.

Ud fra en genealogisk synsvinkel er det så heldigt, at da det yngste barn, Esther, døde i 1762, var alle hendes søskende døde, og da hun ikke har efterladt sig noget testamente, arvede hendes søskendebørn (eller deres efterkommere, hvis også de var døde). Til brug for skifterettens behandling af Esthers dødsbo blev der over 16 sider i skifteprotokollen skrevet en opremsning af alle

Første side af skifteprotokollen vedrørende boet efter Esther Italiaender.

De sefardiske slægter Italiaender og Moresco i Holland og Danmark

Esthers søskende og deres respektive børn. En sådan opremsning er jo *gefundenes Fressen* for genealoger, og dette er grundlaget for at kunne præcisere afstamningen for de enkelte personer af Italiaender-slægten, der kom til København. Og i relation til spørgsmålet om, hvorvidt Abraham var gift førend med Rebekka, bemærkes, at alle Abrahams ældste otte børn er Rebekkas ifølge skifteprotokollen.

Som det vil fremgå af det følgende, blev der i slægten Italiaender indgået adskillige fætter-kusine-ægteskaber af første og anden grad. Ud over mulige personlige varme følelser må en sandsynlig bevæggrund herfor antages at være et ønske om at holde familieformuen samlet. Den sidste mandlige efterkommer i Holland hed meget passende Abraham (Ephraim Benjamin) Italiaender. Han var et oldebarn af Abraham, og han blev begravet i Ouderkerk den 23. november 1794. I København levede der mandlige efterkommere meget længere.

Slægten Italiaender i København

Som det fremgår af *Mindeskraft i Anledning af Hundreårsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814*, fik "Brødrene Italiaender" i 1743 tilladelse til at anlægge en tobaksfabrik på Christianshavn og i Aalborg.⁸ Denne formulering kan misforstås. Tilladelsen, som er dateret den 14. november 1743, blev givet til "Brødre udi Amsterdam Jacob Italiender Benjamins". I henhold hertil blev der oprettet tobaksfabrikker både i København (på Christianshavn) og i Aalborg. I sidstnævnte by blev fabrikken, et tobaksspinderi, dog først oprettet omkring 1750, og den blev nedlagt før 1773. Ifølge *Aalborg Handelsstands Historie* blev tilladelsen givet til "Jakob Italiaender Benjamin & Gebroeder".⁹

Denne Jacob var søn af Abraham Italiaender og Rebekka Moses Hammelburgs anden søn, Benjamin, i dennes ægteskab med Judith Gitche Jacob Littau. Hun var ashkenazisk jøde, ligesom alle øvrige ægtefæller til Benjamins brødre. Jacob Benjamin Italiaender blev født ca. 1704 i Amsterdam og kom til København nogenlunde samtidig med tilladelsen. Han er i hvert fald registreret i de københavnske skattemandtal første gang i 1744. Jacob var den 27. september 1727 blevet gift med sin kusine, Mariana Isaac Italiaender, en datter af

Benjamins ældste bror Isaac, og var fra januar 1729 at regne for kompagnon i sin fars og onkels firma Isaack & Benjamin Italiaender. Så vidt vides, fik ægteparret ingen børn. Men der er intet, der tyder på, at nogen bror til Jacob også kom til København. Derimod kom Benjamin Abraham Italiaender til København, hvor han første gang er registreret i mandtalslisten for 1749. Han er ikke Jacobs bror, men hans nevø, søn af Jacobs storebror Abraham. Benjamin døde allerede i 1760 og blev den 7. april 1760 begravet i Møllegade, ugift.

"Sivert Grubbes Gård", Strandgade 28.

I "Jødekirkegården i Møllegade, København" er anført, at der på den del af begravelsespladsen, der blev erhvervet af den portugisiske menighed i 1715, befinder sig en gravsten over "Rachel Italiaender, død 1749, Moder til Brødrene Italiaender..."¹⁰ Det er ikke korrekt. Rachel blev født i 1719 i Amsterdam som Rachel Baruch og blev gift den 17. april 1744 med Ephraim Benjamin Italiaender, en bror til Jacob, født 1715 i Amersfoort. Ephraim og Rachel var forældrene til ovennævnte Abraham Ephraim

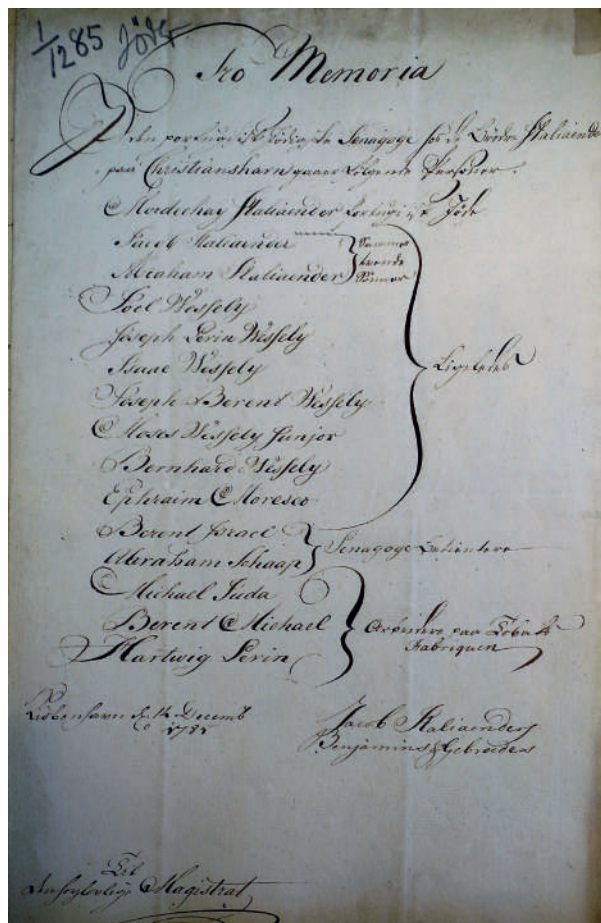
Italiaender, der døde i 1794 som den sidste mandlige Italiaender i Holland.

Ifølge skattemandtallene boede Jacob på Christianshavn, først Langebrogade matrikel nummer 3, men fra 1749 Strandgade matrikel nummer 21, som efter matrikelomlægningen i 1756 blev til matrikel nummer 38 og efter omlægningen i 1806 matrikel nummer 44. Det var i denne ejendom, nuværende gade nummer 28, at også tobaksfabrikken lå. Ejendommen blev den 20. december 1745 tilskødet ”Jacob Italiender Benjamin et Gebroder, Tobakfabriqueurs”.¹¹ Denne ejendom er en ældre ejendom, en af Københavns ældste, opført i 1620’erne og kaldet Sivert Gruppens Gård, et smukt, højt femfags gavlhuis.¹² Grunden gik helt til Wildersgade, som dengang hed Kongensgade, og synagogen formenes at have været en selvstændig bygning beliggende bagud på grunden med indgang gennem en port i Kongensgade.¹³

Det fremgår af *Mindeskriptet*, at det gik tobaksfabrikken dårligt, og at dens historie indeholder en uafbrudt række af lån og tilskud fra det offentlige.

Det er et mysterium, hvor og hvornår Jacob og Mariana endte deres dage. De overlevede i hvert fald deres faster Esther, idet de begge gav fuldmagt til bobehandlerne i boet efter Esther, der som ovenfor nævnt døde den 9. november 1762. Der er ikke registreret nogen gravsteder for Jacob eller Mariana i Møllegade, og der er heller ikke fundet nogen gravsteder for ægteparret i Holland. Jacob er ikke på den liste over medlemmerne af den portugisiske synagoge på Christianshavn, der blev udarbejdet pr. 1. december 1785. Den betegnes i øvrigt som ”den portugisiske jødiske Synagoge hos Brødrene Italiaender” og er underskrevet af ”Jacob Italiaender Benjamins & Gebroeders”. Det virker jo forvirrende, men det må også i den forbindelse antages at være et firmanavn.

Som det fremgår af denne liste samt – endnu tydeligere – af folketællingen fra 1787, var det på dette tidspunkt ”Mordechay Italiaender”, der var leder af tobaksfabrikken. Mordechay Jacob Italiaender blev født ca. 1736 i Nijkerk som søn af Jacob Mordechay Italiaender og Rebecca Benjamin Italiaender, et fætter-kusine-ægtepar, henholdsvis søn af Abraham og Rebekkas søn nummer

Liste, ”Pro Memoria”, af 1. december 1785 over medlemmerne af den portugisiske jødiske menighed på Christianshavn.

tre, Mordechay, og datter af Abraham og Rebekkas søn nummer to, Benjamin. Mordechay – som ellers i danske sammenhænge blev kaldt Marcus – var gift med Reina Abraham Italiaender, født den 26. december 1734 som datter af ovennævnte Abraham Benjamin Italiaender og Anna Hindele Isaac Italiaender og søster til ovennævnte Benjamin Italiaender, der døde i København i 1760. Mordechay og Reina var således fætter og kusine af anden grad.

Mordechai og Reinas to sønner, Jacob (ca. 1763-31.05.1804) og Abraham (ca. 1765-23.05.1827), deltog på dette tidspunkt begge i arbejdet på tobaksfabrikken. Hos Mordechay boede endvidere hans søster Rachel (1739-1814), som forblev ugift. Og det gjorde også ”Søster Datteren Rabeca Moresco”. Hun er ikke, som man umiddelbart skulle tro, Mordechais søsterdatter, men

De sefardiske slægter Italiaender og Moresco i Holland og Danmark

derimod Reinas, datter af Reinas søster Alida Abraham Italiaender og Jacob Moses Moresco. ”Rabeca”/Rebekka og Jacob blev gift den 12. august 1799 i København og blev forældre til tre døtre, Elisabeth Amalia (ca. 1800-1869), Adelaide (20.02.1802-05.10.1878) og Henriette Marie Italiaender (24.10.1803-1865). Elisabeth Amalia døde ugift, mens Henriette Marie blev gift med en tandlæge i Fredensborg ved navn Heinrich Hermann Ditlev Baden.

Af 1787-folketællingen fremgår endvidere, at bogholderen på tobaksfabrikken hedder Isaac Wessely (ca. 1729-30.03.1800). Han er en af fire med dette efternavn på synagogelisten fra 1785. Deres stamfader var Josef Wesel, der var blandt de ledende ved opførelsen af den portugisiske synagoge i Amsterdam. Sønnen Moses blev geværfabrikant i Glückstadt, hvorfra han på sine gamle dage flyttede til København. Her døde han i 1736 og blev begravet i Møllegade på den oprindelige portugisiske del, en af blot fem med en liggende gravsten. Isaac var formodentlig en søn af Moses. Af de øvrige på synagogelisten er der anledning til at nævne Joel Wessely (1726-1794). Han var stadsmægler og i København i hvert fald fra 1762, hvor han første gang er på en mandtalsliste. Han var gift med Eva Abraham Italiaender (ca. 1728-17.12.1789), en søster til Benjamin, Ribca og Alida (se ovenfor). Ligeledes skal Joels bror Joseph Levin Wessely (ca. 1727-05.02.1795) nævnes. Han var gift med Mariana Jacob Italiaender (ca. 1730-01.09.1794), en søster til Mordechai. Også Mariana var kommet til København før 1762, for Joseph er en af dem, der (på sin kones vegne) giver fuldmagt til bobehandlerne i Esther Italiaenders dødsbo. Joseph var fuldmægtig i tobaksfabrikken.

I folketællingen 1787 bor Anna Moresco (ca. 1759-23.02.1825) hos Joel Wessely og fru Eva og kaldes ”hans Søster Datter”. Hun var på daværende tidspunkt ugift. Anna var imidlertid datter af Moses Moresco og dennes anden ægtefælle Ribca (Rebecca) Abraham Italiaender og altså ikke søsterdatter til Joel, men til Eva. Hun var søster til Ephraim Moresco (1769-16.11.1826), der er på synagogelisten fra 1785, men ellers ikke er kendt i København. Anna blev gift i København den 3. januar 1799 med bogtrykker Elieser Moses Cohen (ca. 1771-

01.06.1814), men fik ingen børn. Annas bror Ephraim Moresco blev gift med Judith Henriques de Mesquita og fik seks børn. Heraf kom den ældste, Rebecca Ephraim Moresco (04.04.1794-03.03.1877), til København, hvor hun blev døbt den 27. oktober 1824 i Frederiksberg kirke og gift den 28. november 1824 med Johannes Johansen Dahlberg.

Som ovenfor nævnt døde Rachel Italiaender, født Baruch, i København allerede i 1749. Enkemanden Ephraim Benjamin Italiaender giftede sig på ny, denne gang med sin bror Abrahams datter Hester. Ephraim (der døde i Amersfoort i 1783) og Hester formenes at være forældre til tre søskende, alle født i Amersfoort, men som alle kom til København omkring år 1812: Benjamin (ca. 1762-29.11.1814), Judithe (ca. 1769-02.11.1842) og Rebekka (ca. 1773-09.04.1838). Alle tre forblev ugifte.

På en fortegnelse fra 1817 over jøder på Christianshavn optræder ”Tobaksfabriquer” Abraham Italiaender med sin ægtefælle, Frederikke Wallich (december 1777-31.05.1863). Hendes mor, Esperance Wessely (ca. 1746-27.02.1825), er en datter af Joseph Moses Wessely (1714-15.07.1788), en bror til Isaac og Levin Moses Wessely, sidstnævnte er Joel Wesselys far. Også Abraham og Frederikkes fire børn er på listen, herunder sønnen Marcus (14.04.1808-08.12.1866), der er den sidste mandlige bærer af navnet Italiaender i København. På listen er endvidere en lærling, så tobaksfabrikken er stadig i drift på dette tidspunkt. Endelig skal nævnes, at søstrene Judithe og Rebekka Italiaender ifølge listen boede sammen med Benvenuto Moresco, alle tre i henhold til opholdsbevilling af 12. september 1812. Benvenuto er datter af Moses Moresco, men det er uklart, hvem der er hendes mor. Ifølge listen er hun 60 år, altså født omkring år 1757, men da hun dør fire år senere, er hun ifølge Mosaisk Troessamfunds protokol 86 år – en uladsiggørlig hurtig aldring. Lægges sidstnævnte til grund, blev hun født i ca. 1735, og hendes mor var så Rachel Levi. Men lægges 1817-listen til grund, var hendes mor Moses Morescos anden ægtefælle Ribca (Rebecca) Abraham Italiaender. Ribca var kusine til Judithe og Rebecca, så jeg hælder mest til, at Benvenuto var søstrenes kusines datter.

"Ranchs hjørne", ca. 1887-1918. Foto: Københavns Museum.

Det er ikke klart, hvornår tobaksfabrikken lukkede. I Kraks *Vejviser* fra 1827 – det år, hvor han døde – er Abraham Italiaender registreret på adressen Strandgade 44, fabrikkens adresse. Ejendommen blev den 4. august 1828 solgt (af "Jacob Italiener Benjamin & Gebroders") til kongen. Men noget tyder på, at tobaksfabrikationen fortsatte et andet sted. I Kraks *Vejviser* fra 1828-1838 er Abrahams enke Frederikke registreret som "Tobaksfabr. Enke" på forskellige adresser (ikke på Christianshavn) med tilføjelsen: "Fa. Jacob Italiaender Benjamins & Gebroeder". Og i Kraks *Vejviser* fra 1839 finder man "Italiaender, Jacob, Benjamins og Gebroeder, Tobaksfabrik, gl. Amagertorv 48". I folketællingen 1840 er Abrahams enke Frederikke betegnet som "Tobaks fabriquer Enke" og sønnen Marcus som "Tobaksfabriquer". Familien (inklusive Frederikkes døtre Amalie, Louise og Jacobine)

boede da i Store Købmagergade matrikel nummer 27 (hjørnet ved Østergade). I folketællingen 1845 – hvor mor og søn samt Amalie og Jacobine bor samme sted – har Frederikke samme stillingsbetegnelse, mens Marcus er "Fabriksbestyrer", så fabrikken har formodentlig endnu eksisteret på dette tidspunkt. I folketællingen 1850 var mor Frederikke og de tre børn flyttet til Hauser Plads 204 D. Frederikke har ikke længere nogen stillingsbetegnelse, mens Marcus nu er tobakshandler. På adressen er der ifølge Kraks *Vejviser* også "Lager en Gros af raa Tobak". Og i Kraks *Vejviser* finder man også "Brødrene Italiaenders Tobakshandel" på hjørnet af Købmagergade og Østergade, altså samme adresse, hvor familien boede fra 1840 til 1845. Så tobaksfabrikken og firmanavnet "Jacob Italiaender Benjamins & Gebroeder" har eksisteret i København i omkring 100 år.

De sefardiske slægter Italiaender og Moresco i Holland og Danmark

I relation til efternavnet Italiaender skal jeg ikke undlade at oplyse, at selvom Marcus boede sammen med sin mor, så længe hun levede, fik han ikke færre end fire børn med Jensine Louise Holm, der var tjenestepige hos moderen i folketællingen 1840: Wilhelm Emil Holm Italiaender (1840-1866), Asta Varla Minona Holm Italiaender (1843-1922), Dagmar Harriet Italiaender (1846-1922) og Agnes Gurla Frederikke Italiaender (1852-?). Jensine Louise døde allerede i 1857, hvorefter børnene blev sat i pleje. Men Marcus adopterede dog sine børn i 1862. Det kunne en biologisk far dengang (og indtil 1956). Asta fik 10 børn med tre forskellige mænd. Nogle af disse børn fik Italiaender som en del af deres navn, nogle børnebørn det samme, det yngste (mig bekendt) født 1910, så navnet Italiaender blev båret langt ind i det 20. århundrede.

Slægten Moresco i Holland

Dette afsnit er fortrinsvis baseret på oplysninger fra en tredje hollandsk genealog, Lucas Bruin. De første med efternavnet Moresco, der kom til Holland, var Obadia Moses Moresco og Jacob Moresco, formentlig brødre. Ligesom slægten Italiaender kom de fra Venedig. Det er førstnævnte, der fik descendenter, der kom til Danmark. Jacobs efterslægt findes i Belgien. Moresco er en by i Lombardiet, og det er sandsynligvis derfra, slægten Moresco har sit efternavn, givet som kaldenavn, da de første i slægten flyttede fra Moresco til Venedig.

Det vides ikke præcist, hvornår de kom til Holland, men Obadia blev gift i Amsterdam den 22. februar 1708 med Sara Orobuena Isaac Granada, født ca. 1680 i Granada som datter af Isaac Granada. Hun døde den 2. juli 1714, og Obadia giftede sig igen allerede den 22. august 1714 i Amsterdam med Judith Uziel Cardozo, som var enke. Obadia og Judith fik et enkelt barn, sønnen Moses, som blev bankier i den Haag, hvor han døde den 16. august 1778. Moses Moresco blev gift første gang i 1734 med Rachel Levi. I det ægteskab fik han seks børn, hvoraf to er interessante for denne artikels emne:

1. Jacob Moses Moresco, født ca. 1739, gift den 18. marts 1759 i Amersfoort med Alida Abraham Italiaender, død den 11. november 1781 i den Haag.

- Jacob døde den 21. november 1788 i Amsterdam.
2. Abraham Moses Moresco, fødsel ukendt, død den 12. marts 1800 i den Haag. Han fik i sit ægteskab med Cornelia Gitche Jacob de Jong fire børn. Sønnen Jacob Abraham Moresco blev blandt andet far til nedennævnte Maximilian Moresco.

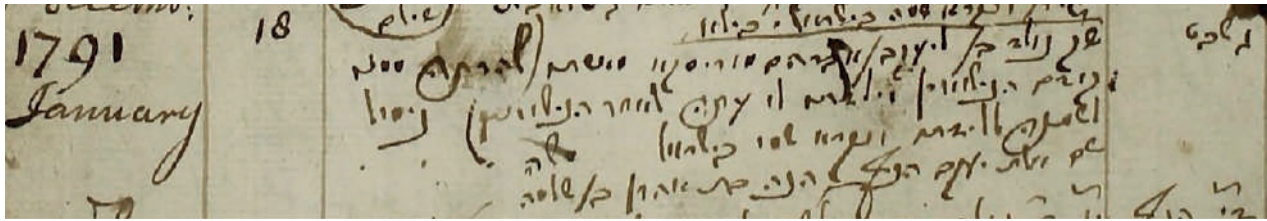
Rachel Levi døde den 7. februar 1734. Moses giftede sig først igen den 21. januar 1753 i Amersfoort med Ribca (Rebecca) Abraham Italiaender. Hun var søster til hans søn Jacobs kone. Alida og Ribca var døtre af Abraham, der var søn af Benjamin Abraham Italiaender, ovennævnte søn nummer to af Abraham Italiaender og Rebekka Moses Hammelburg. Og Alida og Ribcas mor var Anna Hindele Isaac Italiaender, datter af Isaac Abraham Italiaender, Benjamins storebror. Abraham og Anna Hindele var således fætter og kusine. Med Ribca fik Moses yderligere tre børn:

1. Benvenuto Moresco, født ca. 1757, død den 1. november 1821 i København og begravet på den gamle jødiske begravelsesplads i Møllegade.
2. Anna Moresco, født ca. 1759, gift i København den 3. januar 1799 med bogtrykker Elieser Moses Cohen, død den 23. februar 1825 og begravet i Møllegade.
3. Ephraim Moses Moresco, født 1769, død 1826 i Amsterdam.

Jacob Moses Moresco og Alida fik seks børn. Af interesse for denne artikels emne er kun datteren Rebekka, født den 26. december 1763 i Holland, død den 11. april 1830 i København og begravet i Møllegade. Hun blev gift med Jacob Marcus Italiaender, født ca. 1763, død den 31. maj 1804 i København og begravet i Møllegade. Jeg vil dog ikke undlade at nævne, at en søn af Jacob og Alida, Moses Jacob Moresco (1762-1814), i 1798 fik sæde i Amsterdams byråd som den første jøde.

Slægten Moresco i København

I slutningen af 1824 kom Maximilian Moresco til København. Han var født den 8. januar 1791 i den Haag som søn af ovennævnte Jacob Abraham Moresco og Johanna Aron Salomon. Det fremgår i øvrigt af omskærelsesprotokollen i den Haag, at forældrene blev

Omskærelsesprotokollen vedrørende Moses/Maximilian Moresco.

gift den 12. september 1790, hvor moderen altså har været temmelig gravid. Maximilian var ikke hans fødenavn. Han hed oprindeligt Moses.

Moses/Maximilian blev uddannet som tandlæge ved universitetet i Kiel i 1820 og praktiserede der, indtil han søgte og fik tilladelse til at slå sig ned i København som tandlæge. I en annonce i *Schleswiger Intelligenzblatt* 19.11.1823 får man et indtryk af tandlægegerningen på det tidspunkt:

Moresco, Kgl. dansk, koncessioneret tandlæge fra Kiel, anbefaler sig til det ærede publikum med alle tænkelige tandoperationer; hovedsagelig med indsættelse af kunstige tænder, som i henhold til den nyeste metode bliver befæstet med platin samt af tænder af metal.¹⁴

Få år senere, den 1. januar 1827, blev han gift med ovennævnte Adelaide Italiaender (hvis fornavn er Abigael i Mosaisk Troessamfunds protokol vedrørende vielsen). Maximilian og Adelaide er fætter og kusine af anden grad. Deres fælles oldeforældre er Moses Moresco og dennes første ægtefælle Rachel Levi. De fik fem børn, hvoraf dog det ene, en søn, døde efter få måneder. Maximilian klarede sig godt som tandlæge i København: han blev Kongelig Hof-tandlæge. Han døde imidlertid ret ung, allerede den 3. juni 1846, altså kun 55 år gammel. Hans gravsted (i Møllegade) er bemærkelsesværdigt derved, at der både er en stående og en liggende sten.

To døtre, Rebecka Sara, født den 15. maj 1831, og Amalia Louise Hanne, født den 11. maj 1832, blev døbt. Det skete dog først den 10. juni 1847 i Vor Frue Kirke efter udløbet af sørgeåret efter faderens død (jødisk

Maximilian Morescos gravsted i Møllegade.

skik).¹⁵ Det er bemærkelsesværdigt, at pigerne var ganske unge, henholdsvis 16 og 15 år og altså umyndige. Det er ligeledes uklart, om der var nogen eller noget, der tilskyndede det. Ifølge en artikel i *Children's Jewish Advocate* fra den 1. januar 1867 var deres dåb et resultat

af missionsvirksomhed udøvet af den jødiske konvertit Johan Christian Moritz, men ifølge Martin Schwarz Lausten i *Frie Jøder?*, hvori der er et afsnit om denne, fik han aldrig konverteret nogen.¹⁶ Begge piger døde ganske unge. Den yngste, der ved dåben fik navnene Amalie Frederikke Caroline Lovise Johanne, døde allerede den 25. august 1848, og den ældste, der ved dåben fik navnene Wilhelmine Betty Sara, døde den 2. december 1852.

Tilbage var de to sønner Jacob Heinrich Moresco (02.05.1828-29.10.1906) og Johan Abraham Moresco (21.05.1829-02.08.1894). Jacob Heinrich kom i lære hos silke- og klædekræmmer Moritz Unna (1811-1862), der havde forretning i hjørneejendommen Østergade-Købmagergade (= Store Købmagergade matrikel nummer 27), kendt som "Ranchs Hjørne", senere "Holbechs Hjørne". I samme ejendom boede familien Italiaender i folketællingerne 1840 og 1845 som ovenfor nævnt. Efter yderligere uddannelse åbnede Jacob Heinrich i 1856 en detailforretning med dametøj og modepynt på Amagertorv 13. Men senere startede han engrosforretning og etablerede en produktion af damekonfektion til et bredere publikum. Det blev en stor succes. I 1880 købte han den store ejendom Østergade 24 af enkefru Hanne Ruben født Eichel (1807-1887), og efter en gennemgribende ombygning blev virksomheden overflyttet hertil i 1882.¹⁷ I 1892 købte Jacob Heinrich en ejendom i Malmø og grundlagde A/B Moresco. I 1897 gjorde han tilsvarende i Kristiania (Oslo). I år 1900 blev det danske foretagende omdannet til et A/S med en samlet kapital på fire millioner kroner. Indgangen til fabrikken lå, hvor i dag Pistolstræde munder ud i Østergade.

Jacob Heinrich og hans bror boede sammen med deres mor i ejendommen Graabrødre Torv nummer 14, som var erhvervet af Maximilian. Adelaide boede der til sin død den 5. oktober 1878. Men hun døde i Ordrup hos Jacob Heinrich, der i 1871 havde erhvervet en ejendom på Ordrupvej og opført en pragtvilla, som han havde navngivet efter sin mor, "Villa Adelaide".

Johan Abraham varetog A/B Morescos bogholderi og korrespondance, så længe han levede. Han blev gift den 8. november 1862 med Emilie Laurentine (Laura)

A/S Morescos vinterkollektion 1871.

Indgangen til A/S Morescos virksomhed Østergade 24. Porten er i dag indgangen til Pistolstræde. Foto: Københavns Museum.

Larsen Sorterup, som han havde lært at kende i firmaet, hvor hun var en meget dygtig og værdsat medarbejder. Det var hende, der havde sørget for installation af symaskiner, den tids nye vidunder. Johan Abraham og Laura fik sønnen Carl Jacob Vilhelm Moresco, født den 2. juli 1863. Eftersom moderen var kristen, var han ikke jøde, og han blev døbt. Laura døde allerede den 1.

juni 1867, kun 30 år gammel, hvorefter Johan Abraham giftede sig igen den 13. juli 1870 med Amalie Frederikke Sophie Henningsen, med hvem han (før ægteskabets indgåelse) fik sønnen Johan Jacob Villiam Moresco, født den 2. oktober 1869. Johan Abraham forblev jøde, og da han døde den 1. august 1894, blev han begravet i det familiegravsted på begravelsespladsen i Møllegade langs muren mod Guldbergsgade, som Jacob Heinrich havde erhvervet ved moderens død. Der blev også Jacob Heinrich begravet efter sin død den 29. oktober 1906.

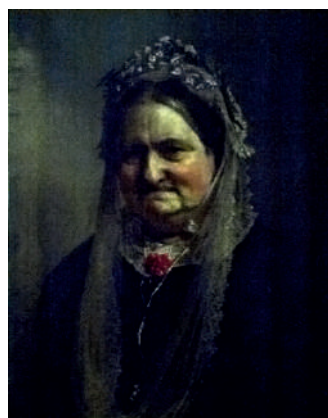
Få måneder før Jacob Heinrichs død havde firmaet 50-års jubilæum, og i den anledning blev der udført et senere meget berømt maleri af Lauritz Tuxen betitlet *Aftenselskab hos Familien Moresco* eller *Man rejser sig fra Bordet*. Maleriet hænger i dag hos en privatperson i New York til trods for et generelt forbud mod salg af særligt værdifulde kunstværker til udlandet.

Lauritz Tuxen: "Man rejser sig fra Bordet".

Jacob Heinrich blev aldrig gift og døde barnløs, så efter hans død overgik virksomheden og "Villa Adelaide" til nevøen Carl, som var blevet gift den 19. april 1892 med Maria Louise Catharina Elisabeth Langhild. De fik tre børn: Adelaïde Laurentine Elisabeth (1893-1965), Ruth Friderica Charlotte (1895-1962) og Johan Jacob Gustav (1900-1981). Johan fulgte i sin fars fodspor og blev direktør i A/S Moresco i 1928 og bestyrelsesformand efter sin fars død i 1940. Hans første ægtefælle, Aase Gladys Jacoby (1901-1942), havde jødiske aner.

Der er nulevende personer med efternavnet Moresco, og de er alle efterkommere af Carl. Men den sidste jøde, der bar navnet Moresco, var Jacob Heinrich. Efter Carls død den 12. februar 1940 blev "Villa Adelaide" erhvervet af Gentofte Kommune, og efter besættelsens ophør blev ejendommen anvendt som forlægning til flygtninge, der vendte tilbage fra Sverige, men som havde mistet deres lejlighed under landflygtigheden.¹⁸ Derefter blev villaen anvendt til børneinstitution, indtil den – desværre – blev nedrevet i 1968. Men navnet lever videre, for i den park, der hørte til villaen, blev der bygget et plejehjem, der fik navnet Plejehjemmet Adelaide.

Portræt af Adelaïde Moresco, født Italiaender. Privateje.

Efternavnet lever ligeledes i form af gadenavn Morescosvej, der er en sidevej til Ordrupvej og ligger langs den nordlige side af den oprindelige park til villaen. Og det er ikke det eneste sted i landet med dette gadenavn. Der ligger også en Morescovej i Vordingborg, fordi Carl ejede godset Iselingen fra 1912 til 1918, hvor han solgte det til sin svigersøn, Theodor Wessel, som var gift med datteren Adelaïde Laurentine Elisabeth. Iselingen ligger lige uden for Vordingborg. A/B Moresco eksisterede under eget navn til 1975, hvor det blev overtaget af og navnet ændret til Birger Christensen A/S, et kendt pelsfirma.

LITTERATUR

Anonym

1867 ”Two sisters in Copenhagen”. *The Children’s Jewish Advocate*, s. 2-8.

Anonym

1931 *Aktieselskabet I. Moresco, København 16. april 1856-1931*. København: L. Levison Junior A/S 1931.

Arnheim, Arthur

2015 *Truet minoritet søger beskyttelse*. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2015.

Bak, Sofie Lene

2012 *Da krigen var forbi: De danske jøders hjemkomst efter besættelsen*. København: Gyldendal 2012, s. 90-91.

Dahl, Bjørn Westerbeek

2010 *Københavnske Jævnførelsesregistre 1689-2008, Christianshavns Kvarter*. København. Tilgængelig online: <https://www.kobenhavnshistorie.dk/index.php/e-boger/22-bog/matrkel/176-k-benhavnske-j-vnf-relsesregistre-1689-2008-indholdsoversigt-og-indledning>, 2010 (19.10.2019)

Dansk-Jødisk Genealogisk Database: <http://tom.brondsted.dk/djgdb/?ged=1&lang=da>

Den jødiske begravelsesplads i Møllegade:

<http://tom.brondsted.dk/mosaiskebegravelser/?lang=da>

Dansk Biografisk Leksikon: http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Handel_og_industri/Fabrikant/Jacob_Heinrich

Fischer, Josef

1929 *Jødekirkegården i Møllegade København*. Udgivet af Foreningen for Kirkegaardskultur. Særtryk af ”Vore Kirkegaarde” 1929.

Folketællinger: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/collection/theme/2>

Frosell, Preben Hampton

1987 *Københavns Synagoger gennem tre hundrede år*. Udgivet af Selskabet for Dansk Jødisk Historie. København: C.A. Reitzel A/S 1987, s. 23.

Hauch-Fausbøll, Theodor

1921 ”Jødernes Færden og Ophold i den Danske Stat i det 17de Aarhundrede.” *Tidsskrift for Jødisk Historie og Literatur* II 1921, s. 106, 137, 201, 307.

Klitgaard, Carl

1913 *Aalborg Handelstands Historie*. Udgivet af Aalborg Handelsforening. I Kommission hos Magnus & Schultz. Aalborg 1913, s. 102.

Kryger, Karin og Niels Nørgaard

2010 *ORDRUPVEJ fra Øresund til Jægersborg*. Strandbergs Forlag A/S 2010, s. 102-109.

Lausten, Martin Schwarz

2005 *Frie Jøder?* København: Forlaget ANIS 2005, s. 444-455.

Salomon, Julius og Josef Fischer

1914 *Mindeskript i Anledning af Hundredeaarsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814*. København: Danmark Loge U. O. B. B. No. 712. 1914.

Smidt, Claus M.

1909 *KØBENHAVN før og nu – og aldrig, Bind 7, Christianshavn*. København: Palle Fogtdal 1909, s. 196-197.

Smit-van de Vathorst, Marja J.

2009 *The Dutch family Frijda*. Privat publicering, kapitel 1. Tilgængelig online: <http://frijdahistory.nl/HOME.html> (19.10.2019)

UPUBLICEREREDE KILDER

Heemstra, Marius

2016 *De familie Levi Vitoria alias Italiaender:
Sefardisch tussen Portugees en Hoogduits.*

NOTER

1. Se Hauch-Fausbøll 1921, s. 106, 137, 201 og 307 samt Arnheim 2015, s. 14-30.
2. Smit-van de Vathorst 2009, s. 32.
3. Ibid.
4. Ibid., s. 36.
5. Ibid., s. 34.
6. Ibid.
7. Ibid., s. 43.
8. Salomon og Fischer 1914, s. 33.
9. Klitgaard 1913, s. 102, note 2.
10. Fischer 1929, s. 5.
11. Københavns Byret Tinglysningsskriver, Pante- og Brevskriverkontorets 1. Afdeling. Realregister: Christianshavns Kvarter (opslag 54). Se <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17007243#123504,18122313>
12. Se http://www.chrarkiv.dk/wp-content/uploads/2014/06/strandgade_28-30_ny.pdf
13. Frosell 1987, s. 23.
14. "Moresco, Königl. Dänisch concessionirter Zahnarzt aus Kiel, empfiehlt sich dem geehrten Publikum in allen möglichen Zahnärztlichen Operationen; hauptsächlich mit Einsetzen künstlicher Zähne, welche nach der neuesten Methode durch Platine befestigt werden, so wie mit den neu erfundenen dents metalique". Citatet er oversat fra tysk af artiklens forfatter.
15. Hovedministerialbogen for København, Vor Frue Kirkes Sogn 1842-1848, fødsler p. 424. Se <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17225063#206670,39237488>
16. Lausten 2005, s. 444-455.
17. På Dansk Jødisk Museum hænger et smukt maleri af Hanne Eichel og ægtefællen, silke- og klædehandler Moses Magnus Ruben.
18. Bak 2012, s. 90-91.